

STADSHOLMEN

LATONA 10

Västerlånggatan 77, Prästgatan 76

GAMLA STAN

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

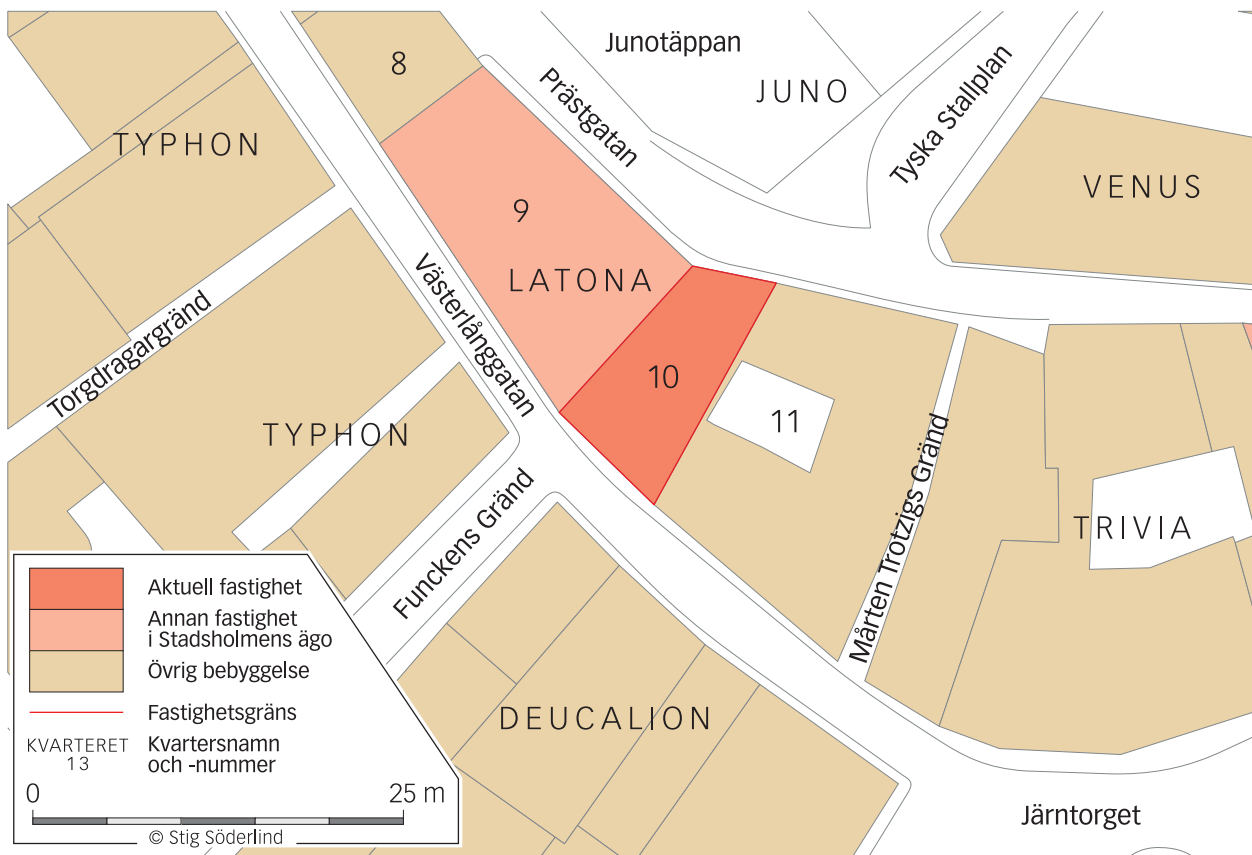
Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

EN LITEN FLICKA STÅR UTANFÖR LATONA 10, DÅR EN SKYLTVÄRDERAR SKOUTFÖRSÄLJNING. OKÄND FOTOGRAF CA 1915. STADSMUSEETS ARKIV, FA 49213.

Fastigheten Latona 10 är ett bra exempel på hur byggnaderna i Gamla stan kan bevara stomme och fast inredning från medeltid fram till idag. Det mest uppseendeväckande är de tre målade taken från 1600-talet, som togs fram och konserverades på 1970-talet.

Från 1750-talets beskrivningar känns flera detaljer igen, till exempel den stora köksspis och ett stucktak på våning 1 trappa, och en grön kakelugn högre upp i huset. Snickerierna är framför allt från de två ombyggnaderna ca 1800 och ca 1850. Ägarna har tillhört stadens förmögna borgarklass, och inredningarna speglar deras ideal och tillgångar.

Latona 10 är blåvärderad enligt Stockholms Stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Detta innebär att fastigheten har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Under flera hundra år var Gamla stan Stockholms centrum. Medeltidens bebyggelse bestod av hus i trä eller tegel, ofta med torvtak. Till husen fanns många gånger källare med väggar av natursten och tegelvalv eller bjälktak. Tegelhusens fasader var inte putsade och kunde ha dekor i form av blinderingar, formtegel eller mönstermurning. Den medeltida, oregelbundna stadsplanen är ännu i dag mycket väl bevarad och många hus har i hög utsträckning kvar medeltida murverk bakom senare tiders fasadut-

FASADEN MOT VÄSTERLÅNGGATAN HAR EN ENKEL PRÄGEL OCH FLERA SYNliga ANKARSLUTAR FRÅN 1600-TALET. FOTO: J. MALMBERG.

formningar och inredningar.

Det expansiva 1600-talet, när Sverige utvecklades till en stormakt, gav en annan prägel åt staden med flera nybyggen men också modernisering av de äldre husen. Byggnaderna fick stora vindar i flera våningar med höga, branta tak och ofta en dekorativ fasadutsmyckning i natursten. Samtidigt anpassades de nybyggda husen längs framför allt Nygatorna i väster till en reglerad stadsplan.

Under 1700-talets mitt och senare hälft byggdes husen ofta på med en våning. Vindarna var nu mindre och taken flackare. Fasaderna utfördes släta och putsade, och rummen inreddes med kakelugnar och

snickerier som till stor del finns bevarade i dag.

Vid 1800-talets senare del och under tidigt 1900-tal fick många byggnader fasader med tidstypiska dekorer i stuck eller puts och bottenvåningarna gjordes ofta om till butiksfasader med stora skyltfönster.

Gamla stan hotas – och räddas

Under senare delen av 1800-talet försköts stadens centrum till Norrmalm. Gamla stan började att successivt förslummas och många diskussioner fördes om stadsdelens sanitära förhållanden. Det kom till och med förslag om att riva stora delar och bygga helt nytt. När de nya stadsdelarna på malmarna

MOT PRÄSTGATAN ÄR FÖNSTERÖPPNING-
ARNA MINDRE ÄN MOT VÄSTERLÄNGGATAN,
OCH ÅT DENNA SIDA LÄG DE ENKLARE
RUMMEN. FOTO: J. MALMBERG.

växte fram omkring 1900 blev problemen i Gamla stan ännu mer uppenbara, men de enskilda fastighetsägarna var inte villiga att bekosta saneringarna. Samfundet S:t Erik – som bildades 1901 och arbetade för att väcka intresse för stadens kulturhistoriskt värdefulla miljöer – oroades för stadsdelens framtid och tog på 1930-talet initiativet till att bilda AB Stadsholmen. Det nya bolaget fick i uppdrag att förvärva, restaurera och modernisera bebyggelsen med hänsyn bland annat till kulturhistoriska värden. De första åtgärderna i stor skala genomfördes i kvarteret Cepheus och flera av de genomförda renoveringarna har varit goda exempel, inte minst de allra första insatserna som gjordes.

I dag är Gamla stan med sina många bevarade tidslager och hus med en lång och omväxlande byggnadshistoria ett historiskt dokument av oersättligt värde.

HISTORIK

Kvarteret

Kvarteret Latona sträcker sig längs holmens höjdplatå, mellan Västerlånggatan och Prästgatan. Den äldsta stadsmuren från 1200-talet bör ha löpt längs kvarterets övre sida, i sluttningen strax utanför Prästgatan. På andra sidan Prästgatan låg från 1340-talet fram till 1540-talet Svartbrödraklostret, dominikanernas konvent i Stockholm.

DET MÅLADE BJÄLKTAKET MED PANELBRÄDOR ÄR FRÅN TIDIGT 1600-TAL. DET TOGS FRAM OCH KONSERVERADES PÅ 1970-TALET. FOTO: J. MALMBERG.

Latona 10 före 1750

Fasaden mot Västerlånggatan innehåller medeltida murverk till tre våningars höjd, från ett hus som upptog ungefär halva tomtens djup. Bakom huset låg sannolikt en gård. Senare under medeltiden byggdes huset ut över hela tomtens yta. En påbyggnad gjordes under sent 1500-tal eller tidigt 1600-tal, möjligen redan då till dagens höjd med fem våningar. Höjdskillnaden mellan Västerlånggatan och Prästgatan gör att våning 2 trappor sett från Västerlånggatan utgör bottenvåningen mot Prästgatan. Den första kända fastighetsägaren var Gunilla Melker Volgers, strax efter sekelskiftet 1600. Huset ärvdes sedan av hennes måg Johan Bökman, som 1621 sålde det till Henrik Myrman, eller Meurman. Henrik Myrman bodde ännu kvar 1651, och fastigheten fanns kvar i familjen till 1684, då två av Henrik Myrmans söner sålde den till den holländske vinhandlaren Frans de Moij.

Maria Elisabet Meusenholtz fastighet

På 1750-talet ägdes fastigheten av Maria Meusenholtz, arvinge till körsnärsmästaren Isac Meusenholtz. Hennes fastighet beskrevs dels när den första brandförsäkringen tecknades 1753, dels i en värdering av Rådhusrätten 1756. Byggnaden var fem våningar hög sett från Västerlånggatan, med fyra välvda källare under. Bottenvåningen innehöll en stenlagd portgång i mittaxeln, med ett rum på var sida mot gatan. Det västra rummet användes som guldsmidsverkstad. Längre in i huset låg en stor vedbod. Till nästa våning ledde stentrappa, men vidare uppåt var trapporna av trä. På våning 1 trappa, som ligger under mark mot Prästgatan, låg ett kök med stor bakugn och en sal medstensatt spis, grön kakelugn, bröstpaneler och målat paneltak. Där fanns också två kammare varav en med gipstak. Nästa våning utgör bottenvåning mot Prästgatan varifrån en smal, stenlagd portgång ledde. Liksom i våningen under fanns där ett kök, en

PANELTAKET FRÅN SENT 1600-TAL ÄR MYCKET VÄLBEVARAT MED SINA GRÅ OCH GRÄBLÅ FÄRGTONER, SÅ KALLAD GRISAILLEMÅLNING. FOTO: J. MALMBERG.

sal med grön kakelugn och målat paneltak, samt två kammare, varav en med målat paneltak. Den fjärde och femte våningen innehöll vardera fyra rum. Överst låg två vindar. Maria Meusenholtz bodde inte själv i huset utan hyrde 1760 ut det till tre hushåll. Ett bestod av bokbindaren Jakob Lind med fru, en dotter, en gesäll, två lärgossar, en piga och en amma. Ett annat hushåll bestod av guldsmeden Isaac Sauer med fru, två barn, fyra lärgossar och två pigor. Han bör ha verkat i den guldsmedsverkstad som omnämndes i beskrivningarna ovan. Det tredje hushållet bestod av informationsbokhållaren Peter Lind med fru, fem döttrar och två pigor. Sammanlagt var 27 personer mantalsskrivna inom fastigheten.

1800-talets ombyggnader

År 1801 angav den dåvarande ägaren, kungliga sekreteraren Fredrik Agrell, att han hade gjort en fullständig och högst kostsam reparation, och därför

ville höja försäkringsvärdet. I de två nedre våningarna hade inga större förändringar skett, förutom att salen på våning 1 trappa hade fått ett gipsat tak, och att det i bottenvåningen omnämndes en salubod. De tre övre våningarna hade fått nya, ”stora vackra” fönster och tapeter. Dessutom hade de flesta rum fått gipsade tak, och några rum nya porslinskakelugnar. Även i de två översta våningarna fanns nu kök, varav åtminstone spisen på våning 4 trappor var nymurad. Ännu en ombyggnad gjordes 1850, då Ulrika Josefina Wolfram och hovrättsrådet Nils Peter Uddenberg ägde fastigheten. Portgången flyttades till sitt nuvarande läge, och ett nytt trapplopp uppfördes med stentrappor upp till vinden. Vid gatan låg nu två salubodar, och i bostadsvåningarna omnämndes pardörrar samt fönster- och bröstpaneler. År 1860 var endast tre personer skrivna inom Uddenbergs fastighet; perukmakaränkan Amalia Risberg, mångleriidkerskan Sofia Pettersson och handlerskan Sofia

KAKELUGNEN FICK SIN TRÅNGA PLACERING VID OMBYGGNADEN 1850. BRÖSTPANELEN ÄR SAMTIDA. FOTO: J. MALMBERG.

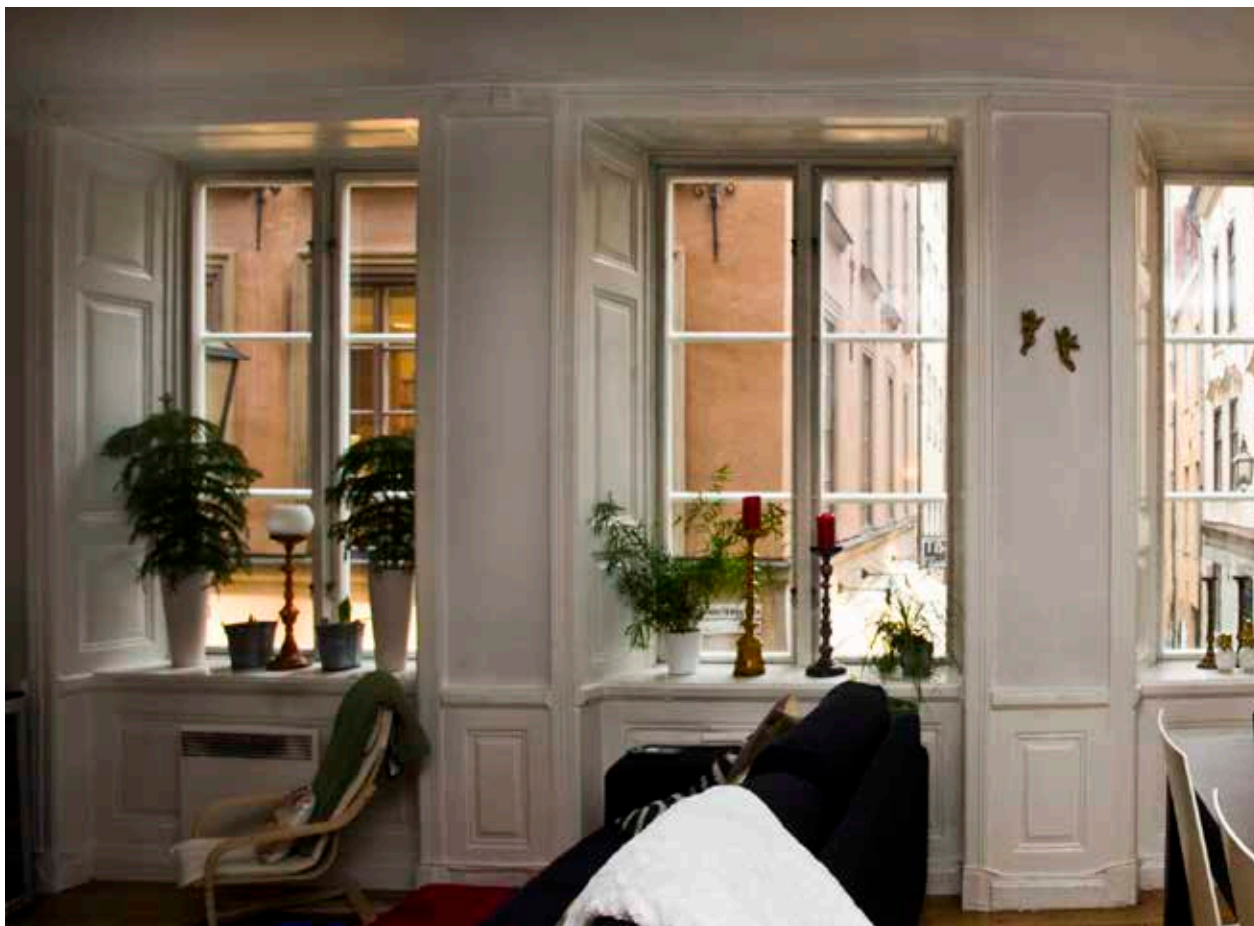
Hagström. Fastigheten innehöll en salubod. Tio år senare bodde modehandlarskan Sofia Hagström kvar inom fastigheten, med en piga och tio hyresgäster. År 1883 står hon omnämnd som näringsidkare inom fastigheten tillsammans med flera andra. Ägare var Nils Uddenbergs sterbhus.

Från sekelskiftet 1900

I en av bottenvåningens butiker sattes ett glastak in under sent 1800-tal eller kring 1900, och större lägenheter delades in i flera mindre. Ännu 1920 var familjen Uddengren ägare. Huset var då försett med gas-, vatten- och avloppsledning samt el. Staden köpte fastigheten 1930. År 1937 togs porten från Prästgatan in till Stadsmuseet.

UPPRUSTNING OCH RENOVERING

År 1975–1976 skedde en stor renovering. Då låg en optikaffär och en ramaffär i bottenvåningen, på våning 2 trappor såldes musikinstrument. Våningsplanen återställdes till en större lägenhet per plan. På våning 2 trappor upptäcktes tre målade 1600-talstak som togs fram och konserverades. Två av dessa var målade paneltak från sent 1600-tal, varav ett dolde ett äldre, målat bjälktak från tidigt 1600-tal. Det äldre taket togs fram och det yngre flyttades till våningen ovanför. Äldre paneler behölls, men flera dörrblad togs in till Stadsmuseets samlingar. Fönstren byttes, lägenheterna fick nya kök och badrum, och vinden nyinreddes. I butiksfasaden mot Västerlånggatan ersattes en dörr av en fönsteröppning. I Prästgatan

SALARNA VETTER MOT VÄSTERLÄNGGATAN OCH FUNCKENS GRÄND, MED SNICKERIER FRÅN OMBYGGNADEN 1850. FOTO: J. MALMBERG.

togs ett schakt upp längs fasaden och blottade två igensatta öppningar. Sannolikt har det funnits en källare som sträckt sig ut under Prästgatan. I ett förråd på våning 1 trappa upptäcktes en igenlagd avfallsbrunn som innehöll keramik från 1600-talet och 1700-talet. Ett par dekorerade pardörrar från tidigt 1800-tal deponerades på våning 2 trappor från en fastighet på Södermalm. Ett par halvfranska enkeldörrar från 1800-talet och en källardörr av järn från tidigt 1700-tal togs in till museet.

BYGGNADSBESKRIVNING

Exteriör

Huset är fem våningar högt mot Västerlånggatan och tre mot Prästgatan. Fasaderna är slätputsade med ett våningsband ovanför bottenvåningen mot Västerlånggatan. Sockeln är putsad och svartmålad, taklisten profilerad. Fönsteröppningarna ligger i nivå med murlivet, i båda fasaderna sitter ankarjärn från tidigt 1600-tal. Porten mot Västerlånggatan har en

slät, enkel stenomfattning medan den mot Prästgatan är enkel men stavprofilerad. Den förra porten är en glasad enkeldörr, den senare en enkeldörr med fiskbenslagd, profilerad panel och en liten rombisk tittglugg, båda från 1930-talet. Till butiken vid Västerlånggatan leder en egen entré med en glasad pardörr från tidigt 1900-tal. Det plåtklädda sadeltaket har en stor hisskupa mot Prästgatan och två takkupor mot Västerlånggatan.

Interiör

Portgång och trapphus

Huset har en portgång vid Västerlånggatan och en vid Prästgatan. Den förra har ett äldre kalkstensgolv från 1850, då porten flyttades från mittaxeln. Trapphusets kalkstenssteg är samtida, medan portgången vid Prästgatan har ett golv som lagts på 1970-talet. Källartrappan med steg av tegel ligger kvar i ett äldre läge. Ett av vilplanen bevarar ett äldre kalkstensgolv. Lägenhetsdörrarna består av halvfranska pardörrar

och enkeldörrar som liksom fodren sannolikt är från 1800-talets mitt. Till vinden leder en trärappa.

Lägenheterna

De mest spektakulära inredningarna är de målade taken från 1600-talet, som togs fram och konserverades på 1970-talet. Det äldsta är från tidigt 1600-tal med renässansmässig dekor i rött, gult och grönt. De två andra är målade paneltak i grå och gråblå nyanser, så kallad grisaillemålning, från sent 1600-tal. Den äldsta beskrivningen av fastigheten från 1753

omnämnde inredning som är delvis är bevarad idag. Då värmdes rummen av gröna kakelugnar, varav en finns kvar. Även den stora murade spisen på våning 1 trappa och stucktaket i samma våning omnämndes. Från de stora ombyggnaderna 1801 och 1850 är inredning i form av halvfranska bröst- och fönsterpaneler bevarad, liksom dörr- och fönsterfoder, halvfranska par- och enkeldörrar samt kakelugnar. De dekorativa pardörrarna på våning 2 trappor deponerades i fastigheten 1976.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingsmaterial som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren "Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar". Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.